

A forrásvizek barbársága

KERESZTURY TIBOR BESZÉLGETÉSE SZIVERI JÁNOSSAL

- *Öt verseskönyv birtokában, az egyetemes magyar irodalom egyik legfontosabb folyóiratának egykori szerkesztőjeként, útban Szabadkáról „hazafelé”, mennyire érzed magad otthon a magyar irodalomban?*

- Kellő nagyképűség nélkül hogyan is válaszolhatnék erre a kérdésre? Bizom abban, hogy az ezredvég magyar költészetét verseim mellőzésével már nem tárgyalhatja egy jövőző irodalomtörténet. Igyekszem egy kis balkáni vérral felfrissíteni ezt a „bécsi” lírai állóvizet. Ennek ellenére még mindig csak az előszobában toporgok. Érezhetném-e hát magamat igazán otthon?

- *Mi lehet az oka annak, hogy a jugoszláviai magyar irodalom elmúlt bő két évtizedének eredményei közel sem a jelentőségük mértékében integrálódtak itthon?*

- Ennek javarészt politikai, de ugyanakkor irodalompolitikai okai is vannak. Politikai azért, mert a magyar gondolkodás szerint a jugoszláviai magyar kisebbség - ellentétben mondjuk a

romániaival - nem szorult rá a támogatásra, hiszen létproblémái megoldottnak látszottak. Napjainkban is él még ez a tévhit. Másrészt meg a magyar irodalomkritika úgy istenigazából a magyarországi magyar irodalommal sem tudott mit kezdeni, nemhogy azt a néhány valós külhoni értéket beépíthette volna az itteni köztudatba. Az itteni olvasó - a hivatásos olvasók többsége is - a Vajdaságból Gionon és Tolnain kívül alig ismer valakit, noha már réges-rég integrálódnia kellett volna a magyar irodalomba Ácsnak, Koncznak, Domonkosnak, Végelnek, Brasnyónak vagy az én nemzedékemből Csorbának, Balázs Attilának, Fenyvesinek stb. Attól félek, sok víz lefolyik még a Dunán, mire a felsoroltak műveit megillető helyükön tárgyalja majd az egyetemes magyar irodalom története.

- *1988 végének politikai eseményei, a Vajdasági Kommunista Szövetsége Vezetőségének az októberi újvidéki tömegtüntetések nyomán történt lemondása a korábbiaknál fokozottabb figyelmet fordított a nemzetiségi kultúra állapotára is. A magyarság lélekszámának tíz év alatt végbement félszázszázalékos csökkenését bizonyító félelmetes adatok közlése mellett a megfélemlítés légköréből, látszatirodalmi létezésről, szellemi elsívárosodásról, a művelődési életet irányító hatalmaskodó bürokraták terrorjáról cikkeznek a lapok a közelmúlttal kapcsolatban. Hogyan láttad, élted meg a vajdasági irodalmi élet aktív részeseként annak hetvenes-nyolcvanas évekbeli fejleményeit?*

- Amikor én ténylegesen bekapcsolódtam ebbe az irodalmi „életbe”, úgy 73-74 tájt, ott már olyan hideg szélsőnéző nyomott el minden élőt, vagyis egy olyan tetszhalott világba csöppentem, ahol a sok mellékes dolog teljesen elfedte a lényegét, és mi, akkori

[...]

- *Milyen elképzelésekkel vágtatok neki a szerkesztésnek, mivel akartátok folytatni s megváltoztatni a sorrendben Tolnai Ottó, Utasi Csaba, majd Danyi Magdolna jegyezte lap koncepcióját?*

- Noha már Danyi idején is mi voltunk a szerkesztőség, mégsem nagyon akadt lehetőségünk arra, hogy megtudjuk, mit is jelent a valóságban: szerkeszteni. Megválasztásomtól számítva majdnem másfél évünk ráment a tapogatózásra, mire kiderült: mit is akarunk. Először is be kellett hozni a lap több mint féléves megjelenési késését, csak ezután lehetett *időszerűségben* gondolkodni, lévén hogy nem antológiákat akartunk most már szerkeszteni, hanem: izgalmas, a friss eseményekre reagáló olvasmányt! A másik meg, hogy nem a hetvenes évek hermetizmusa izgatott már minket, de sokkal inkább az az életesség/életképesség, ami a hatvanas évek második felében jellemezte az Új Symposiont, valamint a mozgalmi jelleg. Arról feledkeztünk meg csupán, hogy a hatvanas években a politikai klíma sokkal enyhébb volt a nyolcvanas évek elejéhez viszonyítva. Sajnos, ezzel nem számoltunk. Azt képzeltük, amit lehet Belgrádban, Ljubljanában, Zágrábban, azt lehet Újvidéken is. Tévedtünk! Mi a szabad gondolkodásra esküdtünk, ám gyorsan kiderült, hogy az „nincs engedélyezve”. Amint az avantgárd szellem kilép az esztétizmusok bűvköréből, életére törnek. A totalitárius rendszerek nem tűrik a más-ként gondolkodókat, mi pedig teljes erőbevetéssel akartunk immár másabbat annál, mint amit a hatalom felkínált.

- *Milyen fogadtatásra találtak terveitek az adott közegben, s ütköztetek-e hivatalos ellenállásba a munkátok során? Hogyan viszonyultak törekvéseitekhez a jugoszláviai magyar irodalom idősebb nemzedékei?*

- Kiszámú olvasótáborunk nagyon szorított nekünk. A középiskolások és az egyetemisták szerettek és támogattak minket. Ki írással, ki meg csak azzal, hogy megjelent az irodalmi estünkön, vagy betért a szerkesztőségbe egy kis eszmecsere. A hivatalos szervek meg ott gátolták munkánkat, ahol csak tudták. A magyar kormány közbelépésére s a tartományi pártközpont parancsára például ki kellett hagyni az *Eörsi-féle Lukács-interjú*ból azt a két passzust, mely Kádár nevét említi, bár szerbül addigra már megjelent Újvidéken az interjú teljes szövege. Vagy: a lap alapítójának, az ifjúsági szövetségnek a kezdeményezésére ki kellett hagynom Fenyvesi Ottó *Orgia mechanica* című versét. Azzal vertük át őket, hogy Ottó *Poetica litentiára* változtatta a vers címét, én meg leközöltem a 200., jubileumi számban. Sok ilyen eset történt. Mondanom sem kell, a hivatalos palik között rengeteg korlátolt és ostoba fickóval akadt dolgom, még úgy is, hogy jócskán elkerültem őket. Nem is igen szeretett közülük senki!

Az idősebb nemzedékek egyes tagjaival nyílt harcban álltunk, de a többség csak titokban áskálódott ellenünk. Alig akadt három-négy ember - Thomka Beáta, Végel, Tolnai, Domonkos, Koncz s kezdetben Bosnyák is -, aki támogatta volna tevékenységünket, vagy mint Ács, Brasnyó és Németh István, akik bár más eszméket képviseltek, mégis szimpatizáltak velünk. Az idő múlásával azonban egyre több embernek lettünk szállka a szemében, mert mi úgy írtunk és éltünk, ahogyan ők vagy képtelenek voltak, vagy nem volt hozzá bátorságuk. Egyre többen adtak ellenvéleményüknek hangot a le-bujokban, mígnem robbant a bomba...

- *Hogyan s milyen indokok alapján történt a folyóirat szerkesztőségének leváltása?*

- 1985. április 18-20. között tartották meg Újvidéken a Jugoszláv Írószövetség IX. kongresszusát. Nagyon viharos kongresszus volt ez, összecsapott a bolsevik és a polgári vonulat, úgy tűnt, hogy az előbbieket végérvényesen csatát vesztek, hogy végre mindent ki lehet mondani - ám mégse lehetett mindent! Én ugyanis készítettem egy felszólalást a Symposion-ügyről *A fiatal vajdasági magyar írók helyzete avagy adalékok a hatalom természetrajzához* címmel. S noha a felszólalásra szabályosan jelentkeztem, mégse kaptam szót, mert - mint Ivan Ivanji, az írószövetség akkori titkára elmondta - Bányai János, a munkaelnökség tartományi tagja folyton az aljára rakta jelentkezőlapomat, bár-

mikor rám került volna a sor. Tiltakozással sem értem el semmit. Szövegemet ugyan sokszorosították, de korántsem értem el vele akkora hatást, mint hogyha szószékről adtam volna elő, és a sajtó is ráharapott volna. Később a kongresszusi dokumentumok között is alig adtak neki helyet: Bányaiék mindent megtettek annak érdekében, hogy kihagyassák. Szerencsére sikertelenül! Ez a szöveg magyarul mindmáig nem látott még napvilágot. Innen szeretnék most egy részletet idézni, mert tömörebben az Új Symposion botrány lényegét talán ma sem tudnám megfogalmazni.

„A hatalomnak úgymond szinonimája az elnyomás. A hatalom természetéből eredően nyom el. Elnyom, ha általad veszélyeztetve érzi *létét*, vélt igazságait. A hatalom, éppen ezért, nem tűri sem az ellene, sem az intézményei ellen irányuló bírálatot. Vagy ahogyan Kolakowski fogalmaz: »Minden *establishment* óvakodik a kritikától... Az *establishment* minden egyes bírálata valamely meghatározott hagyomány bírálata.« A hatalom sokféle lehet, de a bennünket most érdeklő hatalmat önlétéből eredően politikai mozzanatok éltetik; tehát politikai jellegű, annak alárendeltje, még ha történetesen Irodalmi Hatalomnak nevezzük is. Mivel nincs hatalom elnyomás nélkül, aminek pedig dialektikus ellentétpárja a szabadság, megállapíthatjuk, hogy a hatalom – ismét csak természeténél fogva – a szabadság (gondolatszabadság, szólásszabadság, sajtószabadság...) korlátozására törekszik. A szabadságot csak deklarátívan tudja elképzelni, s csupán elméletben szorgalmazza a véleménykülönbségeket, a vitát, a dialógust, a gyakorlatban azt akkor sem teszi lehetővé, ha legtöbbször azonos platformról indul is ki. Bár »...mindazon kérdések esetében, ahol az ész használata lehetséges, ugyanúgy lehetséges a kommunikáció, a vita s a dialógus is«. (L. K.) Csakhogy a Hatalomnak nem az *értelem* a fegyvere! A partnerek számára egyenlő vitafeltételeket igénylő dialógust elkerülendő, vitatársát *ellenzéki* jelzővel látja el – és eliminálja!

A hatalom önvédelmi mechanizmusa állandó működéskben van, látszólagos nyugalma ellenére sem »pihen«: a helyzetet kémleli, és »lecsapni« készül. Mint tette azt 1983 első felében a fiatal vajdasági magyar írókkal itt, Újvidéken!

1983. május 9-én a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Tartományi Választmányának Elnöksége megvonta a bizalmat az Új Symposion társadalmi, művészeti és kritikai folyóirat fő- és felelős szerkesztőjétől és szerkesztőbizottságától. Mivel e döntését az újvidéki Forum Kiadó hetilapjai pártalapszervezetének megállapításai alapján hozta meg, a szerint vázoló föl itt én is az ellenünk felhozott vádakot.

A Forum hetilapjának pártalapszervezete, miután az Új Symposion Kiadói Tanácsa vajmi kevés kivetnivalót talált a lap tevékenységében, »illetékes« elvtársak intervenciója nyomán, 1983 márciusában két (2) ízben is foglalkozott a folyóirattal, s néhány »figyelemre méltó« megállapításban támadta meg annak szerkesztőit és alkalmasint munkatársait. Vegyük sorba a vádakot:

1. privatizáció és bezárkózás;
2. Tolnai Ottónak Gojko Djogo szerb költőhöz írt, *Orpheusz új lantja* című versének közlésével az állítólagos Djogo-féle kvázi Tito-ellenes eszmék szócsöveként léptünk föl;
3. Radics Viktória *Színház a színházban* című, az Újvidéken évente megrendezendő Sterija-játékok nevű országos színházi szemle átszervezésével foglalkozó glosz-szájának megjelentetésével »bíráltunk« és »személyeskedtünk«;
4. Csorba Béla *Előre, pennabajnokok!* című, néhány soros jegyzete sérti az újságírást. Majd pedig: »eszméi érzéketlenségre és politikai éretlenségre vall« (?);
5. a Boro Krivokapić szerb újságíró Krleža-interjúja részletének,
6. egy Nikola Milošević jeles szerb esztétával készített interjú részletének és
7. Gojko Nikoliš szerb szabadságharcos és partizánvezér Goli Otokról – a jugoszláv Gulagról – írott cikkének átvétele a belgrádi Književna Rečből (Irodalmi Szó).

[...]

dolgaim meg a fiókban heverték! Attól féltem csupán, rám szabadítják a belügyet, de úgy látszik, ekkora blamázt még ezek sem engedhettek meg maguknak... (Ehhez nem sok hiányzott, mert eredetileg nacionalizmus vádjával akartak bennünket eliminálni, amihez szerencsére semmi alapot nem találtak.)

- *Lehet-e a Gemma Könyvek 1976-ban induló sorozatával, Szombathy Bálint, Fenyvesi Ottó, a te s mások első köteteinek megjelenésével kapcsolatosan egy rokon szemléletű, új költőnemzedék fellépéséről beszélni a jugoszláviai magyar irodalomban? Milyen lényegi vonásokban tért el líraeszményetek Tolnai Ottó, Domonkos István vagy Ladik Katalin felfogásától, törekvéseitől?*

- Amíg a tartományi „neoavantgardisták” bármit elkövetnének, csak hogy picivel több helyet szorítsanak ki maguknak a nap alatt, addig én ezt a mindenáron való érvénysülést megvetem. Úgy tűnik: némileg másképpen értelmezzük az etikát! Ezek az izé-avantgardisták rohantak be ajtóstul 83 után az Új Symposionba, egy részük pedig benyalta magát a 83 utáni Mozgó Világba, majd a 86 utáni Tiszatájba is - nehogy az illető lapok véletlenül megszűnjének, mert azok a gaz moralisták összefogtak az új bábszerkesztőségek ellen (!). Szombathy Bálinttól mindezekon kívül még a homlokegyenest ellentétes esztétikai nézeteink is megkülönböztetnek. Amíg én semmibe veszem a vizuális költészetet - nem tartom azt költészetnek, hanem silány képzőművészetnek! -, addig ő jócskán műveli azt. Egyszóval: az 1976-ban megindított Gemma Könyvek sorozatban nem rokon szemléletű munkák jelentek meg! Nekem esetleg ha Fenyvesi vagy Szűgyi rokonom, de ők sem annyira költészetükkel, mint inkább emberi mióvultukkal. Ezt a sorozatot a Forum azért indította, hogy kibökje vele a fiatal írók szemét. Szombathyéknak, Vesztegeknek már jóval 76 előtt könyvhöz kellett volna jutniuk. Csak nekem, Fenyvesinek és Szűgyiinek volt ez úgymond: belépő; de hogy hová, azt csak később tudtuk meg...

Még néhány szó líraeszményünk rokoníthatóságáról: amíg én Domonkosban látom ottani elődömet, addig Fenyvesi költészete bizonyos értelemben, bizonyos pontokon Tolnaiéhoz közelít. Az pedig, amit Szombathy Bálint művel, javarészt Ladik Kati bizonytalan „kísérleteivel” azonos. Tehát elődeink sem voltak egységesek, és mi is mást mást csinálunk.

- *Az előző kérdéskört folytatva: milyen vertikális és horizontális kapcsolódásokat látsz a vajdasági magyar irodalom újabb, a hatvanas évekkel kezdődő korszakában, és mennyire illeszthetők be ezek a magyarországi folyamatokba, irányzatokba? Vannak-e szerint mindezen túl nemzedéki sajátosságok, szorosabb érintkezések korosztályod költészetében?*

- Amit a hatvanas-hetvenes években Jugoszláviában az Új Symposion legálisan művelhetett, ugyanakkor mindazt Magyarországon jobbára csak a földalatt lehetett megcselekedni. Az Új Symposion az én szerkesztésem alatt is szóhoz juttatott olyan jeles magyarországi írókat, akik itthon el voltak hallgattatva (Petri, Konrád, Försi, Radnóti Sándor...). Persze az, ami földalatt történik, sokkal inkább ki van téve annak a veszélynek, hogy elsikkad, *nem ér célba!* Az akkori magyar politika nem tette lehetővé, hogy bárki követhesse a kortárs európai művészeteket, s az csak keveseknek sikerült. Ugyanakkor a jugoszláv politika egy-két fokkal liberálisabb lévén a magyarnál, mindezt megengette. Tolnai nemzedéke a horvát és szerb irodalom közvetítésével egy sor olyan haladó gondolatot áttemelt, magáévá tett, ami a jelzett időszak legprogresszívebb magyar nyelvű irodalmi-művészeti lapjának a létrejöttéhez vezetett. Amíg Magyarországon tiltották az avantgárdot, addig Újvidéken az írók egy csoportja szabadon művelhette azt.

Nemzedékem is avantgárdnak vallotta magát, de inkább politikai szempontból. Nem a hetvenes évek kataleptikus időszakát kívántuk folytatni, hanem egy sokkal vitálisabb korszak Symposionjának szemléletét óhajtottuk követni. Tudniillik a jugoszláv politikában a liberálisabb nézeteket a hetvenes évek elején egy jócskán betokosodott politika váltotta fel. Ennek következménye volt, hogy az Új Symposionból is kiszorult ekkortájt a szabadabban értelmezett politikum. Amikor 1980-ban ténylegesen is átve-

[...]